

MÜSTEGÂNİM

vaffik, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bir eser kaleme alan ve İspanya'nın 1558'de Müstegânim'e saldırması üzerine "Kıssa Mezgarân" (Yevmü Mezgarân) isimli kasideyi yazan ve divan sahibi bir şair olan Sîdî Lahdar b. Halûf, Şeyh el-Mâzûnî ve Sîdî Abdullah Bûrâs yanında Senûsiyye hareketinin kurucusu olan Muhammed b. Ali es-Senûsî, çok sayıda eseri bulunan fıkıh âlimi Kaddûr b. Muhammed b. Süleyman, Şâzeliyye tarikatının ana kollarından Derkâviyye'nin alt kolu olan Aleviyye tarikatının kurucusu Ahmed b. Mustafa b. Alîve el-Alevî sayılmaktadır. Senûsiyye tarikatı dünyanın pek çok yerinde zâviye kurarken Cezayir'deki tek zâviyesi Şeyh Takûk tarafından Müstegânim'de açılmıştı. Şehirde Osmanlılar döneminde adaletin tesisi biri Hanefî mezhebinden Türk kadı, diğeri Mâlikî mezhebinden bir Arap kadıya tevdi edilmişti. Her ikisinin verdiği hükmü Velhrân beyi tasdik ettikten sonra geçerli olurdu. Günümüzde hapisane olarak kullanılan ve Türkburcu da denilen Mehâlburcu, Müstegânim'in mânevî kurucusu kabul edilen Sîdî Abdullah'ın mezarı önemli ziyaret yerlerindedir. 1978 yılında Müstegânim şehrinde eğitime başlayan Abdülhamîd b. Bâdis Üniversitesi 500 öğretim elemanı ve 19.000 öğrencisiyle ülkenin önde gelen yüksek eğitim kurumlarından biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 78-79; Bekrî, *el-Mugrib*, s. 69-70; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetu'l-müş-tâk*, Beyrut 1409/1989, s. 271-272; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (nşr. J. T. Reinaud – M. G. de Slane), Paris 1840, s. 126; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1959, VI, 234; VII, 134; Hasan el-Vezzân, *Vaşfû İfrîkiyye*, II, 32; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, III, 1321-1323; Seyyid Murad Reis, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hatıraları* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İzmir 1995, s. 144-151; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, I, 51-52; Zeyyânî, *et-Tercümâne-tü'l-kübâr fi ahbâri'l-ma'mûr berren ve bahran* (nşr. Abdülkerîm el-Filâlî), Rabat 1387/1967, s. 148; Aziz Samih İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936-37, I, 62, 91, 108, 124, 137-138; II, 112; J. Despois, *l'Afrique du nord*, Paris 1949, s. 211, 232, 316, 490, 493-494, 505; Ch. A. Julien, *Histoire de l'Afrique du nord*, Paris 1952, II, 207, 209, 252, 267-269; Fuad Carım, *Cezayir'de Türkler*, İstanbul 1962, s. 59, 61-62, 82; Abdurrahman b. Muhammed el-Cilâlî, *Târîhu'l-Cezâ'iri'l-âam*, Cezayir 1982, III, 61-62; IV, 84; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1990, II, 153, 221; Ebû'l-Kasım Sa'dullah, *Târîhu'l-Cezâ'iri's-şekâfi*, Beyrut 1998, I, 148, 200; II, 255, 313; IV, 126-139, 244-273; Aldo Gallotta, "Il Gazavat-i Hayreddin Paşa di Seyyid Murad", *Studi Magrebini*, XIII, Napoli 1983, s. 96-97; Georges Marçais, "Müstegânim", *IA*, VIII, 833-834; a.m.f., "Mustagânim", *EP* (Fr.), VII, 722-723.

İBRAHİM HAREKÂT

MÜSTEHAAP

(bk. MENDUP).

MÜSTEHAZA

(bk. İSTİHÂZE).

MÜSTEKBİR

(المستكبر)

Kendini üstün görüp gerçekleri kabul etmeyen kimse anlamında Kur'an'da geçen bir kavram.

Sözlükte "büyük ve cüsseli olmak" mânasındaki kiber kökünün "istifâl" kalıbından (istikbâr) türeyen müstekbir kelimesi "kendini büyük ve üstün görüp gerçekleri kabul etmeyen, hakka karşı inatla direnen kimse" demektir. Râgıb el-İsfahânî'nin de belirttiği gibi "büyük" ile "küçük" zâfî kavramlar olup bir şeye nisbetle küçük olan diğerine göre büyük sayılabilir (*el-Müfredât*, "kbr" md.). Sözü edilen nisbilik Kur'an-ı Kerim'de de görülmekte ve âyetlerde istikbârla ilişkili olarak *istizâf* da zikredilmektedir. *Müstazâf*, "zayıf ve cılız olmak" anlamındaki *za'f* (*zu'f*) kökünün "istifâl" kalıbından türemiş bir sıfat olup "zayıf ve cılız kabul edilen, hakir görülen" demektir (*a.g.e.*, "za'f" md.; *Lisânü'l-Arab*, "kbr", "za'f" md.leri). İstikbârın iki şekilde yorumlanması mümkündür. Biri, kişinin kendini büyük işler başarmaya aday görmesi ve ona göre hazırlanmasıdır. Bu uygun zaman ve mekânda uygun şekilde olduğu takdirde övgüye lâyık görülmüştür. İkincisi, insanın nefisini beğenip kendisinde bulunmayan bir değeri varmış gibi göstermesidir ki din ve ahlâk açısından yerilen bir davranıştır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.).

İstikbâr kavramı Kur'an'da kırk sekiz âyette geçmektedir. Yaratılmışlar için kullanıldığı takdirde aynı mânaya gelen "tekebbür" kavramı da sekiz âyette yer almaktadır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr" md., krş. MÜTEKEBBİR). İstikbâr yer yer Allah'ın âyetlerini yalanlama, inatta ısrar etme, selim fitratın istikametinden ayrılma, başkalarını Allah yolundan çevirmeye çalışma eylemleriyle birlikte zikredilmekte (el-A'râf 7/36, 40; Nûh 71/7; en-Nisâ 4/172; el-Münâfikûn 63/5) ve müstekbirlerin, içine konan hiçbir şeyi tutmayan devrik testi gibi (Müslim, "İmân", 231; Tirmizî, "Tefsîr", 83/1) inanmaya yanaşmayan kalplere

sahip oldukları belirtilmektedir (en-Nahl 16/22). İstizâf kavramı da on altı âyette yer almaktadır. Bunların bir kısmı Firavun ve taraftarları karşısında İsrâiloğulları'nın küçümsenmesini konu edinirken bir kısmı dünyada büyüklük taslayanlarla onların etkisi altında kalan ekonomik ve sosyal konumu zayıf kimselerin âhirette mâruz kalacakları azap sırasında birbirlerini suçlamalarını ifade etmektedir. İki âyette, Firavun dönemindeki İsrâiloğulları örneği verilerek dünyada haklı oldukları halde zayıf ve güçsüz telakki edilip ezilenlerin Allah tarafından, büyüklük taslayan zalimlerin iktidarlarına ve topraklarına vâris kılınacakları belirtilmekte (el-A'râf 7/137; el-Kasas 28/5), bir âyette de zayıf ve güçsüz kalan erkek, kadın ve çocukları kurtarmak için savaşmanın gerektiğine vurgu yapılmaktadır (en-Nisâ 4/75; bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "za'f" md.).

İstikbâr eyleminin, Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmeyip ona gereken saygıyı göstermekten kaçınan şeytanla başladığı bilinmektedir (meselâ bk. el-Bakara 2/34). İlk müstekbirden itibaren -denebilir kitarah boyunca kendilerini büyük göstermeye çalışanlar aslında büyük olmadıklarını bilmekteydiler. İsrarla karşı çıktıkları şeylerin gerçekliğinden de emindiler. Ancak selim fitratlarının sesini dinlemeden hakkı ve hak ehlini baskı altında tutmak için muhataplarıyla alay etmeyi ve kibirlenmeyi bir araç olarak kullanmışlardır (krş. en-Neml 27/14).

Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde geçmiş kavimlerin peygamberlerine karşı üstünlük taslama eylemlerine temas edilir. Hz. Nûh, Hüd, Sâlih ve Şuayb bu tür davranışlara mâruz kalan peygamberlerden bazılarıdır. "Yeryüzünde üstünlük taslayan" ve "itidal sınırlarını aşırı derecede geçen bir zorba" diye nitelenen Firavun (el-Kasas 28/4; ed-Duhân 44/31) ve taraftarları da Hz. Mûsâ ve Hârûn'a karşı aynı tavrı ortaya koymuşlardır. Ancak bu iki peygamber, zilletten kurtarmaya çalıştıkları İsrâiloğullarında da benzer davranışlar müşahade etmişler (el-A'râf 7/150) ve İsrâiloğulları, "Siz nefislerinizin hoşlanmadığı ilâhî mesajlar ileten bir peygamber geldikçe ona karşı büyüklük taslamış, bunların bir kısmını yalanlamış, bir kısmını da öldürmüş değil misiniz!" (el-Bakara 2/87) ihtarına muhatap olmuşlardır.

İlâhî gerçeklere karşı kendini beğenme ve kibirlenme psikolojisi içinde direniş gösterme eylemiyle son peygamber de karşılaşmıştır. Müddessir sûresinin baş tarafında Allah'ın birçok lutfuna mazhar olmuş,

Kur'an'ın üstünlüğünü anlayacak kabiliyetle donatılmış bir kişinin -Velîd b. Mugirebile bile ve kibirlenerek gerçeğe sırt çevirmesi ve Kur'an için, "Sihir türünden bir beşer sözüdür" demesi sorgulayıcı bir üslûpla ifade edilir (74/11-25; krş. Taberî, XXIX, 190-197). Hz. Peygamber'in Mekke döneminde örneklerine çok rastlanan büyülenme tepkilerinden birini de nübüvvetin onuncu yılında gerçekleşen Tâif Seferi'nde Benî Sakif'in Resûlullah'a gösterdiği davranış teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in Mekke'ye dönüşü sırasında yaptığı niyazın muhtevasına güçlüğünün zayıfı ezme teşebbüsünün yansımaları hâkimdir: "Allahım! Gücümün yetersizliğini, çaresizliğimi ve insanlar yanında ehemmiyetsiz telakki edilmişimi sana arz ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Zayıfların rabbi sensin, benim rabbim sensin!" (İbn Hişâm, I, 420). Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra Mekke'de kalıp müstekbir müşriklerin alaylı tavırları ve eziyetlerine mâruz kalan müminlerin acıklı halini unutmamış, namazlarda rükû ve secdenin arasında zaman zaman ismen bazı sahâbîleri de anarak şöyle dua etmiştir: "Allahım! Velîd b. Velîd'i, Seleme b. Hişâm'ı ve Ayyâş b. Ebû Rebia ile Mekke'deki diğer müstaz'af müminleri kurtar!" (Buhârî, "Tefsîr", 4/21, "Ezân", 128; Müslim, "Mesâcîd", 294-295; krş. İbnü'l-Esîr, II, 435-436; IV, 320-321; V, 454-455). Medine döneminde istikbâr, yerine göre ikiyüzlülüğe dayanan bağlılık gösterisi, yerine göre içten gelen bir itiş ve kibirle Resûlullah'tan kaçış şeklinde gerçekleşmiştir (el-Münâfikûn 63/1, 5).

Kur'an-ı Kerim ile sünnetin beyanlarının yanı sıra ahlâk âlimleri ile tasavvuf ehlinin kanaatine göre özellikle aşâğılık kompleksinin ters yansımından oluşan kibir kişiyi dıştan gelecek uyarılara kapalı hale getirir ve onu kendi dar alanlı dünyasında hapseder. Kur'an'da, dünyada haksız yere bôbürlenelerin gerçekleri görseler bile inanmayacakları, hedefe ulaştırana yola değil azgınlık yoluna girecekleri ifade edilir; böylelerinin gerçek vasıflarının Allah'ın âyetlerini yalanlamak ve umursamazlık içinde bulunmaktan ibaret olduğu belirtilir (el-A'râf 7/146). Müstekbirin en kötü davranışı Allah'ın varlığını, birliğini, yüceliğini, bütünüyle evrene hâkimiyetini kabul etmemesidir. Hz. Peygamber'in, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kişinin cennete giremeyeceği şeklindeki beyanında yer alan kibir de bu anlamdadır. Nitekim, "İnsan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını arzu eder, bu da kibirden sayılır mı?" sorusuna Resulullah, "Hayır, kibir gerçeği

gerçek olarak görmemek, benimsemek ve insanları gerçeği kabul ettikleri için hakir görmektir" şeklinde cevap vermiştir (Müslim, "İmân", 147-149; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, "btr", "gmt", "kbr" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "kbr" md.). Kur'an'da dünya hayatında beden, servet ve itibar açısından güçlü olanlarla zayıf konumunda bulunanların âhrette birbiriyle tartışacaklarına ve zayıfların güçlüleri kendilerini yoldan çıkarmakla suçlayacaklarına da temas edilir, fakat bunun kendilerine bir şey sağlamayacağı belirtilir (İbrâhîm 14/21; Sebe' 34/31-33; el-Mü'min 40/47-48).

Naslarda güçlü için kullanılan müstekbir ve zayıf için kullanılan müstaz'af kelimelerinin başındaki "sîn" harfi kelimelerin gerçekte kuvvet ve zaaf ifade etmediğini göstermektedir. Müstekbir "kendini güçlü ve üstün gören", müstaz'af ise başkalarınınca "zayıf sayılan" demektir. Gerçekte güçlü olan ise hakkı benimseyip temsil eden, gerçekte zayıf olan da bâtlı tercih endir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr", "za'f" md.leri; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "btr", "gmt", "kbr" md.leri; *Lisânü'l-'Arab*, "kbr", "za'f" md.leri; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "kbr", "za'f" md.leri; Buhârî, "Tefsîr", 4/21, "Ezân", 128; Müslim, "İmân", 147-149, 231, "Mesâcîd", 294-295; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; Tirmizî, "Tefsîr", 83/1; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 419-420; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidki Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXIX, 190-197; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 435-436; IV, 320-321; V, 454-455.

BEKİR TOPALOĞLU

MÜSTEKFÎ-BİLLÂH

(المستكفي بالله)

Ebû'l-Kâsım Abdullah el-Müstekfî-Billâh b. Alî el-Müktefî-Billâh b. Ahmed el-Mu'tazid-Billâh el-Abbâsî (ö. 338/949)

Abbâsî halifesi (944-946).

13 Safer 296'da (11 Kasım 908) doğdu. Babası Halife Müktefî-Billâh, annesi Rum asıllı bir câriyedir. Halife Müttaki-Lillâh'ın, Türk asıllı kumandan Emîrülümerâ Tüzün el-Muzaffer tarafından hal'edilip gözlerine mil çekilmesinin ardından halife ilân edildi (3 Safer 333 / 25 Eylül 944). Biat merasimine Tüzün'le beraber diğer kumandanlar, Hâşimîler ve Kadî Ebû'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Ebû's-Şevârib de katıldı. Kısa bir süre sonra Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ali es-Sâmîrî vezir tayin edildi. An-

cak gerçekte iktidar Türk kumandanlarının, özellikle de Emîrülümerâ Tüzün ile İbn Şîrzâd'ın elindeydi. Halife ve vezirin hiçbir nüfuzu yoktu.

Müstekfî-Billâh'ın halifeliliğinin ilk yılında meydana gelen karışıklıklar sebebiyle Bağdat'ta ekonomik sıkıntı baş gösterdi ve halk şehri terketmeye başladı. Bağdat'ı tehdit etmekte olan Büveyhîler ilk fırsatı şehri işgal etmeye hazırlanıyorlardı. Bu sırada Emîrülümerâ Tüzün 3 Muharrem 334'te (15 Ağustos 945) vefat etti ve yerine İbn Şîrzâd tayin edildi. Cemâziyelevvel 334'te (Aralık 945) Büveyhî Hükümdarı Ahmed Bağdat'a girdi. Halife Müstekfî kendisini emîrülümerâ tayin edip Muizzüddeve unvanıyla birlikte gerdanlık, bilezik, sancak ve diğer saltanat âlâmetlerini verdi. Bastırdığı dinar ve dirhemlerde Muizzüddeve'nin kardeşlerine de unvanlar tevcih etti. Deylemli askerler halkın evlerine girip yerleşirken Türk askerleri Bağdat'ı terk ederek Hamdânîler'den Nâsîrüddevle'nin yanına gittiler. Bu tarihten itibaren Büveyhîler Irak'a hâkim oldular.

Muizzüddeve, Halife Müstekfî'nin daveti üzerine Dârülhilâfe'ye gidip düzenlenen törene katıldı. Halifenin kürsüsünün yanına bir kürsü de Muizzüddeve için kuruldu ve oraya oturması istendi. Muizzüddeve halifeye saygı gösterip huzurunda yer öptü. Tören, Hamdânîler'le iş birliği yaptığına inandığı Müstekfî'yi hilâfetten uzaklaştırmak isteyen Muizzüddeve'nin amacına ulaşması için iyi bir fırsat oldu. Deylemli iki nakib halifenin elini öpecek gibi yaparak halifeyi tahtından aşağı indirdiler. Bu sırada karışıklıklar çıktı, her taraf yağmalandı. Halifeyi Muizzüddeve'nin evine götürüp tutuklayan Deylemli askerler halka onun kendi isteğiyle halifelikten çekildiğini bildi-rip yerine Fazl b. Ca'fer'i Mutî-Lillâh lakabıyla halife ilân ettiler (22 Cemâziyelâhir 334 / 29 Ocak 946). Müstekfî'nin 2 Şâban 334'te (9 Mart 946) halifelikten uzaklaştırıldığı da rivayet edilir. Gözlerine mil çekilen Müstekfî-Billâh Rebü'levvel 338'de (Eylül 949) hapishanede öldü. Müstekfî'nin Şîler'e sempati duyduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 398-399; a.m.f., *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 355-371; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 72-87; Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, *Rûsümü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 94, 131; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmilâtü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 294, 349, 354; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târihi'l-hulefâ* (nşr. Kâsim es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 175-176; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 340-343, 364; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 420-422, 446-451,